

ВПЛИВ САМООЦІНКИ ТА ОБРАЗУ УСПІШНОЇ ЛЮДИНИ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Ю.О. Глоба

Херсонський державний університет, victorija.globa@ukr.net

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор І.С. Попович

Постановка проблеми у загальному вигляді. Перехід дитини до підліткового віку – це виняткова подія для психіки, що знаходиться в стані активного формування. Приблизно у віці 11 років, дитина, за умови гармонійного попереднього онтогенезу, починає активно формувати свій внутрішній світ, відчуває нову необхідність досягти певного ідеалу фізичного та духовного розвитку. Формування ідеалів відбувається на основі отриманих уявлень від оточення, яке складають члени родини, друзі, однокласники, вчителі, а також ЗМІ, оскільки вони є невід’ємною частиною сучасної інформаційної епохи.

Бажання формуватися за певними уявленнями, є соціально зумовленим і його рушійними силами виступають давні моделі поведінки, якими керувалися наші предки ще за часів зародження цивілізації: індивід мав значно вищі шанси на виживання, якщо належав до племені, був активною його частиною, та мав здатність до ефективної взаємодії з іншими представниками своєї спільноти. У кожній такій спільноті завжди виділялися люди, що мали особливий характер особистісного розвитку. Сильніші організаційні та вольові якості робили індивідів лідерами, давали змогу здобувати більший вплив на життя племені, реорганізовувати встановлений лад на свій розсуд, а певні особистісні недоліки – робили життя складнішим і змушувало застосовувати специфічні поведінкові пристосування, що були необхідні для компенсації своїх слабких сторін, власного відношення до себе та відношення оточуючих(зокрема успішніших) до такого стану індивіда, а також для забезпечення відносного психологічного комфорту. У всі часи якість процесів становлення успішної особистості

залежить від компонентів емоційно-оцінної сфери та уявлень про образ успішної людини.

Усі якості та риси, що дитина накопичила, в динаміці подальшого розвитку, мають набути таких властивостей, щоб стати ефективними складовими функціонування дорослої особистості. Для подальшої інтеграції особистості в нову соціальну роль виникає необхідність у формуванні відповідних моделей поведінки, системи цінностей, досягнення певного рівня фізичного та духовного розвитку, що є безпосереднім завданням підліткового віку. Це період вражаючих змін психіки, якими керують внутрішні орієнтири юної особистості та безперервний потік зовнішніх оцінок, що їх надає оточення.

Виклад основного матеріалу. Значущі особи в оточенні підлітка дають не тільки психологічний захист, вони також здійснюють психологічний тиск, що полягає в певних обмеженнях та спрямуваннях, які в своїй сукупності задають напрямок розвитку та функціонування особистості [2].

Феномен формування особистості можна сміливо називати унікальним явищем психічного життя людини. Психіка людини, щоб дійти такого високого і складного рівня розвитку, мусить пройти шлях послідовного та поступового вдосконалення своїх функцій, що реалізуються в еволюції від рефлекторних та інстинктивних реакцій, які індивід активно проявляє вже від народження, до появи складно організованої свідомості. Цей процес складається з послідовних етапів, що мають чітко визначений порядок. Рушійними силами розвитку вчені-психологи вважають суперечності, виникнення яких зумовлене новими потребами, що не можуть бути задоволені застарілими неефективними способами їх задоволення. Кожен успішно пройдений етап відкриває індивіду інструмент – новоутворення психіки, які розширюють її функції, та дають змогу перейти на складніший рівень, щоб продовжити розвиток.

Особистість – це величезний букет психічних складових людини, де кожен її компонент є багатогранною структурною сукупністю біологічних та соціальних рис індивіда. Всі компоненти особистості пов'язані між собою та

знаходяться у функціональній залежності, утворюючи єдину цілісну систему. Зміна динаміки функціонування однієї складової позначається на роботі всієї системи.

Від народження до початку підліткового віку, дитина накопичує психічні новоутворення, які можна назвати базовими для забезпечення нового рівня функціонування особистості. У віці 11 – 15 років, самосвідомість індивіда характеризується посиленням самоспостереження, виникає потреба включення набутих рис до системи уявлень про себе, відбувається активне формування «Я – концепції» та становлення «Я – образу», який надалі диктує динаміку внутрішнього духовного життя підлітка, якість його взаємодії з навколишнім середовищем та соціумом.

«Я – образ» є не лише продуктом самосвідомості, а й важливим чинником детермінації поведінки людини, таким особистісним утворенням, яке визначає напрямок її діяльності, реагування в ситуаціях вибору, спілкування з людьми [1]. «Я – образ» – це уявлення індивіда про себе, свої цілі та життєві цінності. Проте, в сучасних підлітків під дією негативних соціально-психологічних умов їх повсякденної життєдіяльності, зокрема булінгу у школі, формується певна невизначеність у сенсі життя та відсутність впевненості у майбутньому, що сприяє зростанню відхилень у поведінці неповнолітніх [1].

Для нормального формування «Я – образу» підлітка є необхідною наявність адекватної емоційно-оцінної системи своїх рис та якостей, що перебуває у гармонії з іншими складовими самосвідомості і дає змогу особистості усвідомлювати життєві пріоритети, контролювати свій розвиток на основі якостей волі та характеру, застосовувати такий важливий інструмент корегування особистісних якостей, як самовиховання.

Самооцінка – це оцінювання молодою особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей та місця серед інших людей. Вона є важливим регулятором поведінки. Від самооцінки залежать взаємини молоді з її оточенням, її самокритичність, самовимогливість, ставлення до своїх успіхів і невдач. Впливає на мотиваційну сферу і ефективність діяльності молодої

людини і подальший розвиток її особистості [3]. Самооцінка буває правильною, а отже адекватною, коли думка юнака про себе збігається з тим, ким вона насправді є і неправильною, а значить неадекватною, коли молода людина оцінює себе не об'єктивно, її думки про себе різко розходяться з тим, якою її вважають інші. За ступенем адекватності самооцінка буває об'єктивною, заниженою, завищеною [1].

Для більш детального розуміння впливу самооцінки на становлення особистості, варто розглянути останні психологічні дослідження цієї теми. Вдалим прикладом є проведені на базі школи № 4, міста Генічеськ Херсонської області дослідження із учнями 11 класу. Підготовкою до проведення заходу було заняття, що мало на меті висвітлення важливих індивідуальних рис самооцінки, за допомогою опрацювання таких питань: Чию оцінку твоїх дій, вчинків, проявів поведінки ти вважаєш найбільш корисною для себе (оцінка батьків, членів сім'ї, вчителів, однолітків, просто оточуючих)? Чию оцінку сприймаєш найбільш вразливо, боляче, хвилююче? Чи завжди власна оцінка своїх вчинків збігається з оцінкою інших? Якщо не збігається, то як дієте? Чи суперечите інколи самі собі? Під час оцінювання проявів своєї поведінки? Як себе відчуваєте в такі хвилини? Ваші оцінки завжди бувають об'єктивними? [1, с. 282]. Сукупність конкретизованих уявлень про формування оцінювальних суджень у респондентів з подальшим тестуванням, дали результати, що висвітлюють зв'язок між самооцінкою та вмінням досягати успіхів в різних сферах життя, зокрема чітко дано опис проблеми низької самооцінки: у більшості старшокласників було виявлено негативні тенденції особистісно-оцінювальної сфери, що формують відчуття індивідом своєї психологічної слабкості та вразливості, зумовлюють подальші негативні уявлення про своє майбутнє і його успішність. Наслідком цього є послаблення чи втрата мотивації до навчальної та творчої діяльності, бажання до нових звершень, підвищення інертності підлітка перед життєвими перипетіями, через відсутність віри у власні сили і можливість керування власним майбутнім.

Важливим рушійним механізмом мотиваційної сфери підлітка є уявлення про ідеал успішної людини. Посилення потреби якісного розвитку можливостей викликає необхідність у чіткому орієнтуванні в системі особистісних рис, які роблять людину успішною та цікавою.

Від уявлень підлітка про якості особистості, що є необхідними для досягнення успіху, залежить і його цілеспрямованість, мотивація досягнення чи уникнення. На формування образу успішної особистості також впливає соціальний тиск, соціальні очікування, що у різних його проявах і формах здійснює на особистість низку функцій і дозволяють особистості успішно адаптуватися, прийнявши групові норми і цінності [4; 5]. У сучасній дійсності підлітки недостатньо випробовують свої здібності і часто не надають належної уваги природним задаткам, що можуть дати високі результати у досягненні мети, але стурбованість майбутнім змушує підростаючу особистість звертати увагу на певні характеристики, що на її думку, здатні забезпечити гідний рівень виконання поставлених завдань.

Дослідження цієї теми, що мали на меті вивчення характерних рис успішної людини у взаємозв'язку з мотиваційною сферою підлітка, дали результати, що яскраво ілюструють сучасні уявлення підлітків про ієрархію особистісних рис успішного індивіда. Основою структури еталону успішної людини склали такі характеристики: «Планування діяльності» – відображає відношення до діяльності; «любов до порядку» – вказує на ділові якості особистості; «комунікабельність» – окреслює значущість комунікативних навичок; «рішучість» – відображає якість організації діяльності, енергійність, дієвість, твердість характеру; «наявність власної думки» – значущість інтелектуальних якостей і когнітивних процесів; «любов до своєї справи» – включає професійно-особистісні якості; «здоровий спосіб життя» – є зовнішнім показником образу успішної людини [2, с. 98].

Отже, успішна людина за уявленнями підлітків отримує задоволення від своєї діяльності та професії, має достатньо енергії, займається спортом, не має поганих звичок та правильно харчується, щоб мати сили і здоров'я для втілення

своїх планів у життя, збереження ясних думок. Також сильними характеристиками особистості є вміння планувати свою діяльність, наявність власної чітко побудованої позиції та поглядів, уміння ефективної комунікації з іншими. У діяльності такої людини превалює власна ініціатива, вона змінює світ, починаючи із себе [2, с. 98].

Висновок: високоефективними рушійними силами успішного становлення гармонійної особистості підлітка є адекватна самооцінка та правильно сформоване уявлення образу успішної особистості. Самооцінка зумовлює здатність індивіда бачити власні можливості та адекватно розуміти ефективність своєї діяльності, а також індивідуальних рис та їх перспектив у майбутньому. Образ успішної людини відіграє роль ідеологічного орієнтира для юної особистості та мотивує до якісного розвитку своїх психічних та фізичних особистісних характеристик. Навчально-виховний процес в школі співдружно з оточенням підлітка, насамперед батьками, мають забезпечувати атмосферу психологічного комфорту та знайомити з можливостями ефективного і цікавого саморозвитку, мотивувати випробовувати свої здібності, та шукати можливі приховані таланти і активно розвивати їх, підкріплюючи наснагу підлітка гідним визнанням його досягнень, з метою формування дорослого відчуття відповідальності за свою діяльність.

Література:

1. Блинова О. Є. Соціокультурні та психологічні вектори становлення особистості: монографія. Херсон : Вид-во ФОП Вишемирський, 2018. С. 6–29.
2. Данилова М. М. Связь представлений об успешном человеке и мотивации у подростков. Інсайт: психологічні виміри суспільства: наук. журнал. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. – Вип. 1(16). С. 97–98.
3. Попович І. С. Мотиваційний компонент соціально-психологічних очікувань. Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України. К., 2011, т. XIII, ч. 4. С. 290–297.
4. Попович І. С. Проблема соціально-психологічних очікувань в науковій теорії та практиці. *Практична психологія та соціальна робота*. К. 2005. № 5. С. 8-13.

5. Попович І. С. Психологія соціальних очікувань особистості: методологія, теорія і практика: навч.-метод. посіб. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 158 с.